

УДК 37(092)(477)

Клименко Н.П.,

доцент кафедри методики
суспільно-гуманітарної освіти та виховання
Інституту післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат історичних наук

«...ПОСУВАТИ ЖИТТЯ НАПЕРЕД
ДО ЛЮДСЬКОГО ІДЕАЛУ...»
(ДО ПИТАННЯ ПРО УЧАСТЬ НАСТІ ГРІНЧЕНКО
У ЛУБЕНСЬКІЙ САМООБОРОНІ)

У статті на основі архівних джерел висвітлюється суспільно-політична діяльність Насті Грінченко на Полтавщині: створення осередків РУП, робітничих гуртків, створення та розповсюдження нелегальної літератури. Розглядається її участь у Лубенській самообороні, безпосереднім завданням якої стала організація оборони міста.

Ключові слова: *Революційна українська партія (РУП), робітничі гуртки, агітація, нелегальна література, єврейські погроми, Лубенська самооборона.*

На початку ХХ ст. Лубни стають одним із культурно-просвітницьких центрів Лівобережної України. Тут, зокрема, була заснована і деякий час успішно діяла громада Революційної української партії (РУП), до складу якої увійшли М. Порш, А. Лівіцький, М. Сахаров, Н. Грінченко, М. Коренецький, В. Дорошенко, М. Огородній, сестри Приходько [1, 84]. Документи свідчать, що місцеві рупівці впродовж 1902–1903 рр. розповсюджували нелегальну літературу, активно контактували з Києвом, Харковом та Полтавою [2, 6–7]. Пояснюється це передовсім тим, що В. та М. Шемети, А. Лівіцький, Б. Мартос, М. Порш здобували освіту в університетах Петербурга, Києва, Харкова, входили до складу університетських громад і мали там досить високий

авторитет поміж побратимів. Зрозуміло, що вони були своєрідними законодавцями політичної моди на Лубенщині й саме тут генерували свої ідеї. Напередодні та під час революційних подій 1905–1907 рр. на Полтавщині активно діяла низка політичних партій, які розповсюджували прокламації і літературу революційного змісту, брали участь у мітингах, демонстраціях. Працювали також і члени єврейських партій (Бунд, Поалей Ціон).

Хоч революція застала українські партії, як і всі партії в імперії, зненацька, вони розгорнули активну діяльність, щоб скористатися цим вибухом. Найенергійніше діяла «Спілка» — українська частина Російської соціал-демократичної партії, що підтримувала меншовиків. Особливо успішно вона мобілізувала на страйки та демонстрації селян, масово залучаючи їх до своїх лав. Певних успіхів у розширенні своєї соціальної бази досягла Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП), наступниця РУП. Однак знаменним кроком в її діяльності стала організація кількох загонів у Полтаві та Лубнах для забезпечення порядку і захисту єврейських громад від погромів.

До когорти активних діячів цього руху, людей, які своєю діяльністю і самовідданою працею залишили помітний слід в українській історії, належить і Настя Грінченко. Її постать й активна та безстрашна діяльність підносили дух кожного оборонця людських прав, зміцнювали віру в краще майбутнє рідного народу.

Одним з основних засобів, які використовувались імперськими силами для протидії радикальним рухам, залишався антисемітизм. Нова погромна хвиля прокотилась по Україні після проголошення царського маніфесту 17 жовтня 1905 р. У десятках міст погроми почались одночасно і проходили за схожим сценарієм. Поштовхом до них були «патріотичні маніфестації», які дуже швидко переросли в цілеспрямовану бандитську стихію. «Маніфестанти» били євреїв, вдирались до їхніх жител, майстерень, крамниць, розграбовували чуже майно, гвалтували жінок, чимало з яких потім кінчали життя самогубством. Так, газета «Полтавщина» від 8 листопада 1905 р. про погром у Гадячі (20 жовтня 1905 р.) повідомляла: «Хулигани бросились громить єврейские магазини. Представители власти и интеллигенция пытались остановить грабителей, но безуспешно. Слышалось в адрес интеллигентов: “Ишгъ, паны, жидовские защитники. Они, проклятые жидаы, царя не хотят!” [3]. Крестьяне спокойно нагружали свои возы выброшенными из лавок

товарами». Свідченнями із тієї ж «Полтавщини» від 11 листопада 1905 р. підтверджується і погром у Переяславі: «... в лавки євреїв тянулись верениці мужчин и женщин, богатых и бедных, старых и молодых, и каждый хотел поживиться» [3]. В той же час у багатьох містах і селах (Полтаві, Лохвиці, Борисполі, Яготині, Н.-Санжарах, М.-Перещепині) завдяки своєчасним заходам адміністрації при сприянні авторитетних громадських діячів і місцевого населення погроми не були допущені. «Жители Лохвицы решили не допускать у себя погрома. Была учреждена городская охрана, где сплотились обе нации [євреї й українці], еврейские лавки были закрыты на все время военного призыва. Были вызваны солдаты. Провокационные попытки не удались, и все стихло», — повідомляла газета «Полтавщина» [3].

У багатьох містах для протидії чорносотенцям були створені загони самооборони. У Полтаві, Конотопі до їх складу входили залізничники, серед яких були представники різних національностей. Самооборона у Лубнах деякий час контролювала порядок на вулицях усього міста.

Слід зазначити, що ще протягом 1903–1904 рр. у Лубнах була організована і працювала Вільна громада РУП. Увійшли до неї Михайло Коринецький, Павло Крат (Розвій-Поле), Андрій і Марія Лівницькі, Михайло Огородній. Коли революційна праця активізувалась, постала потреба збільшення числа членів Вільної громади та надання реальної допомоги. Тому до неї було включено Миколу Сахарова, Настю Грінченко і фабричного робітника з Києва Авксентія Лолу.

На середину 1905 р. Лубенська вільна громада фактично стала на чолі революційно-визвольного руху в західній частині Полтавщини, а її члени — А. Лівницький і М. Сахаров — здійснювали керівництво Коаліційним комітетом, що складався з представників російських і єврейських соціалістичних партій.

Було організовано три робітничі гуртки з двох парових млинів і один гурток дівчат із винного виробництва. Молодь була згуртована у двох гуртках.

Революційна робота тим часом поширювалась, і Громада потребувала помочі. На її прохання з Києва приїхали Микола Сахаров і Настя Грінченко. Настя допомогла Марії Лівницькій організувати низку заходів. З цього приводу М. Лівницька згадувала: «Настя

помагала мені проводити т. зв. масівки, або, як ми їх називали, “летючки”. Ці масівки виглядали так: в дільниці, найбільш заселеній робітниками, нашвидку збирали на вулиці невеликий гурт людей і в короткій стислій промові викладали їм, за що змагається Українська соціал-демократична робітничка партія та вияснявали загальні політичні питання» [4, 170].

У жовтні 1905 р. вибухнув загальний страйк залізничників, що поширився на всю Російську імперію. У зв’язку з цим страйком революційний настрій серед робітничих мас піднявся. З почуття солідарності до залізничників по всіх містах почали страйкувати робітники. Не оминув цей рух і Лубни. Настя Грінченко вирушила в епіцентр подій для допомоги революційному комітету. Батькам повідомила, що така поїздка триватиме декілька днів, однак залізничний страйк захопив її на довший час. «...Не турбуйтеся. Я б приїхала раніше, не ждучи кінця, але річ у тім, що я ж увесь час жила одірвано залізничним страйком од усього світу в той час, коли ціла Росія кипіла, що мені хочеться хоч у нещасних Лубнах пережити частину того великого», — писала Настя батькам. У відповідь батьки висловлювали занепокоєння, цікавилися її здоров’ям, водночас повідомляли Насті приємну новину, що у зв’язку з проголошеними свободами Настя отримала амністію (полтавські події) і може легально жити вдома. «...Амністія була для мене подарунком. Не турбуйтеся — я зовсім здорова і в цілком безпечному місці. Приїду цими днями. Ось тепер почуваю, що хоч трохи живу» [5, 1].

Лубни страйкували, усі робітники домагались, щоб до страйку приєдналися і всі державні установи: окружний суд, пошта, школи та ін. Громадяни міста занепокоїлись. Вони боялись непотрібних ексцесів. Тому міська дума, головою якої був Взятков, скликала засідання, на якому було вирішено створити Комітет оборони міста від хаосу. До цього комітету увійшли шість представників від влади і шість приватних громадян. В числі останніх був Андрій Лівницький. Цей комітет був затверджений полтавським губернатором. Але з розвитком революційних подій Комітет оборони міста перетворився на Революційний коаліційний комітет, який складався з представників: Української соціал-демократичної партії (колишня РУП), Бунду, Партії соціалістів-революціонерів і Поалей Ціону. Цей Комітет керував усіма подіями в Лубнах і околицях. Місто було поділене на кілька районів, які охоронялись окремими відділами. Начальником одного

такого відділу був Микола Сахаров, на чолі другого став молодий робітник — соціаліст-революціонер Бройд.

Цар Микола II під тиском несприятливих для нього обставин — програна війна, неспокійний настрій ліберальної інтелігенції, революційні домагання лівих верств суспільства і наприкінці вибух загального страйку залізничників — зважився нарешті видати маніфест від 17 жовтня (30 жовтня за н.ст.), в якому дарував населенню непорушні основи громадянських свобод, базованих на засаді особистої недоторканості, свободи слова, сумління, зібрань і спілок. Одночасно оголосив негайне зібрання Державної Думи, яка мала скласти конституцію нового державного ладу в Російській імперії.

Загальний страйк скоро припинився, але він був наче рушійним поштовхом для революції. Оголошення царського маніфесту з обіцянками реформ не стримало революційної стихії. Почалося повстання в Москві. Революція поглиблювалась, домагання політичних і соціальних реформ поширювались. Звичайний хід життя у містах змінився. Марія Ливицька у своїх спогадах про події в Лубнах писала: «Здавалось, що все населення покинуло свої помешкання і вийшло на вулиці, на мітинги, які тяглися цілими днями без перерви, а часом і ночами» [4, 170]. Організовані мітинги відбувались у великому магазині парового млина, де вміщалося до двох тисяч людей. Збирались там більше свідомі робітники, селяни, гімназійна молодь та ін. Почалися мітинги навіть з санкції місцевої влади. В делегації, що отримала цей дозвіл, була і Настя Грінченко. Мати Насті, Марія Грінченко, згадувала з цього приводу: «...Він сказав (голова Взятков. — *К.Н.*): “Хорошо, господа, я разрешаю, только, пожалуйста, чтобы не долго”. Мітинг був величезний. Говорила на йому й вона» [6, 91].

Цей революційний запал не вгавав впродовж двох місяців, незважаючи на тривожні чутки про придушення повстання в Москві, про початки реакції, про те, що реакційна верства суспільства почала активізувати свою чорну роботу. По містах починались єврейські погроми.

У Лубнах був створений Коаліційний комітет, безпосереднім завданням якого стала організація оборони міста від заворушень, що могли виникнути як наслідок злочинної агітації чорної сотні. Було обрано головний штаб, який мав керувати обороною міста. На чолі штабу став Андрій Ливицький.

Перше засідання головного штабу відбулося у помешканні адвоката Павла Горленка. Начальникам оборонних відділів роздали зброю і призначили їх по районах міста. Про законність утворення загонів самооборони наголошує у своєму листі до батьків і Настя Грінченко: «...Полтавський губернатор позавчора дозволив народну міліцію, так що ми тепер уже легалізовані [5, 1]. З часом Настя вже повідомляє: «...в Лубнах зараз іде погром, себто: хулігани всіми силами силкуються його почати, але самооборона настільки добре організована, що досі поки що обмежилось все кількома розбитими вікнами та одним тяжко раненим із самооборони. Зостатися тут мушу до кінця через те, що перш за все я тут являюсь сестрою милосердя, а друге — я ніколи не була в таких бувальцях, бо коли що буває в Києві, то я, як на зло, виїзду. П'ять днів уже ведеться війна, п'ять днів ми живемо, як в лагерьх» (рис. 1).

Збереглися архівні матеріали, де невідомий описав лубенські події, а саме створення і діяльність самооборони. У своїй невеликій записці він також звернув увагу на мужність та жертвовність Насті Грінченко: «...В нашем городке Лубнах создались тоже тревожные настроения и погрома ожидали со дня на день. Как и всюду, организовались отряды самообороны, состоящей как из еврейской, так из русской молодежи и крестьян окрестных деревень. Каждый отряд состоял из известного количества душ и управления т. н. начальником отряда и его помощником. В одном из этих отрядов, находившихся на Пирятинском направлении, была помощником начальника А.Б.Г. (Анастасія Борисівна Грінченко. — К.Н.). Этот отряд появившейся в конторе мельницы Каганова. Так как помещение не соответствовало числу лиц в данном отряде, то спать приходилось на мельничном котле в пыли и грязи, положив себе под голову старые грязные мешки. Приходилось питаться холодной пищей в виде колбасы, сала, так как отлучаться из отряда нельзя было ввиду того, что погром мог начаться каждую минуту. К тому же прибежали и говорили, что погром уже начался, правда, это были лишь слухи, создаваемые расстроенным воображением, но нервы были натянуты до невозможности. А.Г. (Анастасія Грінченко. — К.Н.) разделяла со всеми эти неудобства и ободряла, как помощник начальника, некоторых трусившихся членов отряда. Своей мужественностью она восхищала всех присутствующих, и все члены отряда очень жалели, что она уехала до конца самообороны. Кто была она, правда,

що хулігани заворушилися. На млині зосталася частина міліції, а з “начальства” сама тільки Настя. Коли це прибігає хтось і каже, що хулігани ріжуть міліціонерів, що вже й чоловіка її зарізано. Вона зараз же збрала всіх, що zostалися на млині, і вони пішли на поміч до своїх. Звістка вийшла неправдива. І, вже побачивши своїх живих і цілих, почула Настя, що млюсть обнімає і сила зникає. Було й так, що хотіли її чоловіка вбити, але вона його обрятувала» [6, 91].

Після придушення повстання у Москві реакція поширилась по всій Російській імперії. Почались масові арешти, заборона зібрань, вільного слова, переслідування преси. Полтавський губернатор, що був затвердив на початку «свобод» Комітет оборони міста Лубен, видав розпорядження про його скасування, а також заборонив мітинги і взагалі всякі зібрання, а для охорони міста прислав сотню донських козаків. І так революція скінчилась. Обіцяні свободи були одібрані. Революційні партії знов пішли в підпілля. Скінчилась політична «весна», що тривала заледве два місяці, і почалась чорна реакція. Але погрому в Лубнах не було.

Приїхавши з Лубен, Настя знову почала жити легально вдома, працювала в партії, яка організувала листопадові та грудневі повстання в Києві. Однак усі робітничі повстання у грудні 1905 р. зазнали поразки. У повстанців було обмаль зброї, діяли вони загалом розрізнено, дотримувались оборонної тактики боротьби, а найголовніше — проти робітників воювала професійна царська армія.

З поразкою збройних повстань робітників у грудні 1905 р. почався завершальний етап революції, що тривав до 3 червня 1907 р. Цей період у деяких історичних виданнях прийнято називати відступом революції. Тоді в країні лютували каральні експедиції, обшуки, арешти, діяли військово-польові суди, безчинствували чорні сотні. Влада посилила свій наступ на революцію та її учасників. Передусім були арештовані всі, хто був причетний до «Лубенської республіки». Тільки в Києві у ніч на 29 грудня 1905 р. було заарештовано 32 активісти УСДРП, у тому числі М. Білякову, Н. Грінченко, М. Троцького, Л. Юркевича та ін. [8, 117]. Настю Грінченко спочатку посадили в либідську дільницю, а потім у тюрму.

Настя Грінченко, як член РУП, пройшовши еволюцію від бунтарства до марксизму й соціалізму, завдяки своїй енергії, працездатності, зайняла чільне місце в боротьбі за кращу долю українців.

Вона плідно працювала на Полтавщині як блискучий агітатор і пропагандист, організатор і публіцист, була активним діячем Лубенської самооборони, однією з головних функцій якої була протидія єврейським погромам та арештам революціонерів, організація оборони міста від заворушень, що могли виникнути як наслідок злочинної агітації чорної сотні.

ДЖЕРЕЛА

1. Коллард Ю. Спогади юнацьких днів / Ю. Коллард. — Торонто : Срібна сурма, 1972. — С. 84.; ДАПО. — Ф. 138. — Оп. 1. — Спр. 78. — Арк. 38–39.
2. 50 літ тому (спогад) // Вільне слово (Мюнхен). — 1954. — № 9. — трав. — С. 6–7.
3. Радикалізація суспільно-політичного життя на поч. ХХ ст. [Електронний ресурс].— Режим доступу : <http://history-poltava.org.ua/?p=17404#e8>
4. Лівницька М. На грані двох епох / М. Лівницька. — Нью Йорк, 1972. — С. 170.
5. ІР НБУВ. — Ф. III. — Од. зб. 36569. — Арк. 1.
6. Загірня М. Спогади / М. Загірня. — Луганськ, 1999. — С. 91.
7. ІР НБУВ. — Ф. I. — Од. зб. 3338. — Арк. 1.
8. ЦДІА. — Ф. 275. — Оп. 1. — Спр. 678. — Арк. 117.

В статтє на основе архивных источников освещается общественно-политическая деятельность Настии Гринченко на Полтавщине: создание ячеек РУП, рабочих кружков, создание и распространение нелегальной литературы. Рассматривается ее участие в Лубенской самообороне, непосредственной задачей которой стала организация обороны города.

Ключевые слова: *Революционная украинская партия (РУП), рабочие кружки, агитация, нелегальная литература, еврейские погромы, Лубенская самооборона.*

On the basis of archival sources the article highlights Nastia Grinchenko's social and political activity in Poltava region: in particular creation of centers of RUP, workers'

circles, producing and distribution of illegal literature. The article examines her participation in Lubny self-defense organization, the main task of which was the organization of city's defense.

Key words: *Revolutionary Ukrainian Party (RUP), workers' circles, agitation, illegal literature, Jewish demolitions, Lubny self-defense organization.*

УДК 94(477):821.161.2.09

Васильєв О.О.,

старший викладач кафедри загальної, вікової та педагогічної психології Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОСОБИСТОГО І СУСПІЛЬНОГО У ТВОРЧОСТІ Б.Д. ГРІНЧЕНКА

У статті здійснено спробу на основі аналізу особливостей суспільно-історичного розвитку та літературного процесу визначити місце художніх творів Б.Д. Грінченка у суспільному процесі в контексті їх виховного потенціалу. Основними джерелами, що використані у дослідженні, є публіцистичні та художні твори Б.Д. Грінченка 90-х років XIX ст.

Ключові слова: *суспільний процес, виховний потенціал, публіцистичні та художні твори Б.Д. Грінченка, модернізація суспільства.*

Друга половина XIX ст. — особливий період в українській історії. Це час національного пробудження, яке відбувалося паралельно із соціально-економічною модернізацією суспільства. Соціальні зміни, що відбувалися після скасування кріпацтва, підштовхували селянство до самостійного життя, але воно ще не було готове до цього. В умовах економічних негараздів,